© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

O‘QITUVCHI VA TALABANING MULOQOTIDA ILTIMOSNING IFODALANISHI

Talaba: **Abdukabirova Oyxon**
Ilmiy rahbar: S**evara Kurbanova**
PhD
Muassasa: Andijon davlat chet tillari instituti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23771040

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘qituvchi va talaba muloqotida iltimos nutqiy aktining ifodalanishi nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Iltimosning kommunikativ va pragmatik xususiyatlari, uning nutqiy aktlar tizimidagi o‘rni hamda pedagogik muloqot jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, iltimos shakllaridan to‘g‘ri foydalanishning o‘zaro hurmatni shakllantirish, ijobiy psixologik muhit yaratish va ta’lim samaradorligini oshirishdagi roli ko‘rib chiqiladi.

Kalitso‘zlar: o‘qituvchi, talaba, pedagogik muloqot, iltimos, nutqiy akt, pragmatika, kommunikatsiya, nutqiy etiket, o‘zaro hurmat, ta’lim samaradorligi.

KIRISH

Muloqot insonlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni shakllantiruvchi muhim vositalardan biridir. Ayniqsa, ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqotning to‘g‘ri tashkil etilishi ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik muloqot jarayonida turli nutqiy vositalardan foydalaniladi. Shulardan biri iltimos bo‘lib, u suhbatdoshga nisbatan hurmat va ehtiromni ifodalash, muayyan harakatni bajarishga undash hamda o‘zaro hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Iltimos nutqiy akti kundalik muloqot amaliyotida keng qo‘llaniladigan illokutiv aktlardan biri hisoblanadi. U ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, hamkorlikni rivojlantirish va hurmat tamoyillarini namoyon etishda muhim o‘rin tutadi. Nutqiy aktlar nazariyasiga ko‘ra, iltimos direktiv nutqiy aktlar turiga kiradi, chunki u orqali so‘zlovchi tinglovchidan muayyan harakatni bajarishni so‘raydi.

ASOSIY QISM

1. Iltimosning kommunikativ va pragmatik xususiyatlari

O‘qituvchi va talaba muloqotida iltimos shakllaridan to‘g‘ri foydalanish o‘zaro hurmatni shakllantirish, ijobiy psixologik muhit yaratish va ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Iltimos nafaqat muomala madaniyatining belgisi, balki buyruqbozlikdan xoli, o‘zaro hamkorlikka asoslangan ta’lim muhitini shakllantiruvchi pedagogik vosita hamdir. Iltimosning ifodalanishi suhbatdoshlarning ijtimoiy mavqeyi, o‘zaro munosabati, muloqot vaziyati va kommunikativ maqsadiga bog‘liq. O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqotda iltimosning muloyim shakllaridan foydalanish fikrning samarali yetkazilishiga va ijobiy munosabatlarning shakllanishiga yordam beradi.

2. Iltimosning nutqiy etiket vositalari orqali ifodalanishi

O‘zbekona muomala madaniyatida nutqiy etiket birliklari muhim o‘rin tutadi. Muloqot davomida «iltimos», «agar malol kelmasa», «iloji bo‘lsa», «sizdan so‘ragan bo‘lardim» kabi birikmalardan foydalaniladi. Bunday ifodalar suhbatdoshga nisbatan hurmatni namoyon etish va o‘zaro munosabatlarda muayyan ijtimoiy masofani saqlashga xizmat qiladi. Masalan, talabaning o‘qituvchiga «Ustoz, iltimos, ushbu mavzuni yana bir bor tushuntirib bersangiz» yoki «Agar malol kelmasa, savolimga javob bersangiz» tarzida murojaat qilishi iltimosning muloyim shaklda ifodalanishiga misol bo‘ladi. Shu bilan birga, o‘qituvchining talabaga nisbatan «Iltimos, topshiriqni belgilangan muddatda

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

bajaring» kabi murojaati ham hurmat va o‘zaro hamkorlikka asoslangan pedagogik muloqotni shakllantirishga yordam beradi.

3. Buyruq shaklining iltimos orqali ifodalanishi

Pedagogik muloqotda buyruq mazmunidagi fikrlarni iltimos shaklida ifodalash muhim ahamiyatga ega. Chunki keskin buyruqlar ayrim vaziyatlarda talabada norozilik yoki qarshilik hissini yuzaga keltirishi mumkin. Iltimos shaklidan foydalanish esa topshiriqni muloyim va hurmat doirasida yetkazish imkonini beradi. Masalan, «Doskani art!» yoki «Darsga kechikma!» kabi keskin ifodalar o‘rniga «Iltimos, doskani artib yuboring» va «Darsga o‘z vaqtida kelishingizni so‘rayman» kabi jumlalardan foydalanish mumkin. Bunday ifodalar pedagogik muloqotda buyruq ohangini yumshatib, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi ijobiy munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu orqali ta’lim jarayonida o‘zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan muhit shakllanadi.

4. Iltimosning teskari aloqa va ta’lim samaradorligiga ta’siri

Iltimosning pedagogik muloqotdagi yana bir muhim vazifasi teskari aloqani yaxshilashdan iborat. Talaba tushunmagan mavzusi yoki topshirig‘i yuzasidan o‘qituvchiga erkin, muloyim va hurmat bilan murojaat qila olsa, ta’lim jarayonidagi tushunmovchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish imkoniyati ortadi. Masalan, talabaning «Ustoz, iltimos, ushbu masalani yana bir bor tushuntirib bersangiz» tarzidagi murojaati uning bilim olishga bo‘lgan intilishini ifodalaydi. O‘qituvchining bunday murojaatga samimiy va tushunarli javob berishi esa talabaning faolligini oshirishga yordam beradi. Natijada o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro ishonch mustahkamlanib, ta’lim jarayonining samaradorligi oshadi. Shuningdek, iltimosdan o‘rinli foydalanish o‘zbek xalqining ustozga hurmat, odob va muomala madaniyati kabi an’anaviy qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchi va talaba muloqotida iltimos nutqiy akti muhim kommunikativ va pedagogik vosita hisoblanadi. Iltimosning nutqiy etiket birliklari, muloyim ifodalar va bilvosita murojaatlar orqali namoyon bo‘lishi suhbatdoshlar o‘rtasidagi hurmatni ta’minlashga yordam beradi. Buyruq mazmunidagi fikrlarni iltimos shaklida ifodalash esa muloqotdagi keskinlikni kamaytirib, hamkorlikka asoslangan muhitni shakllantiradi. Shuningdek, iltimosning to‘g‘ri qo‘llanilishi talabaning o‘z fikrini erkin bildirishiga, tushunmagan masalalari yuzasidan savol berishiga va o‘qituvchi bilan samarali muloqot o‘rnatishiga imkon yaratadi. Demak, pedagogik muloqotda iltimos shakllaridan o‘rinli foydalanish o‘zaro ishonchni mustahkamlash, ta’lim samaradorligini oshirish va sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishning muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tojiyeva Farangiz Kamolovna. O‘zbek va ingliz tillarida “iltimos” nutq akti qo‘llanilishining kommunikativ va pragmatik xususiyatlari // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali. — 2026. — B. 375–380.
2. Madazimov Nasrullo Asadullayevich. O‘zbek va ingliz tillarida iltimos nutqiy aktining lingvopragmatik xususiyatlari va muloyimlik strategiyalari // Ustozlar uchun. — 2026. — B. 270–272.
3. Avazxon Ziyayev Ixtiyorovich. Ingliz va o‘zbek tillarida nutq aktlarining pragmatik xususiyatlari: qiyosiy-pragmalingvistik tahlil // Yosh olimlar. — 2026. — B. 165–167.